

ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОЦЕСУ ЕСТЕТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНТЕГРАТИВНОМУ ВИХОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ СЕРЕДНЬОГО ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ

УДК: 37.036:373.5

О. В. Кузнецова

Національна освіта, яка готує людину до життя у своїй культурі, можлива лише в *інтеграції* зі світовими культурами з урахуванням опанування національних і загальнолюдських цінностей. Саме співвіднесеність народу зі світовою культурою та культурою інших народів, а не відлюдкуватість, роблять його нацією. При цьому історія, наука свідчать, що метою учіння, виховання не може бути створення абстрактної, універсальної людини. Людина завжди належить до певної нації, суспільних умов, культурних традицій, історичної епохи тощо. “Ми знаємо, бажано було б, щоб емоції були вищими, “розумними”, не походили на вискалену гримасу пітекантропа. Ми уповаємо на *естетичне виховання*, яке повинне компенсувати дефіцит емоційності загальнонаукової освіти. Нарешті, ми говоримо про гуманітаризацію всієї освіти, що повинна, по суті, допомогти виконанню тієї ж функції”, – пише В. Зінченко в книзі “Афект та інтелект в освіті” [1].

Естетичне ставлення до дійсності являє собою не лише споглядання та оцінку, але й відповідну практику. Естетична діяльність є *різноманітною*, вона не зводиться лише до створення та аналізу творів мистецтва. Інформологічна культура як специфічна характеристика життєдіяльності особистості з розвиненим логічним і нелінійним стилем мислення передбачає: особливий ракурс сприйняття з точки зору прекрасного; здатність бачити та цінувати гармонію, доцільність, міру; є показником розвитку внутрішніх духовних сил людини. Тому в її розвитку зацікавлений як сам індивід, який при цьому реалізує власні потреби, так і суспільство у цілому.

Аналіз досліджень [5 та ін.] засвідчує, що *естетична діяльність* надає можливість розвинути не лише сенсорну і загальну культуру, але й пізнавальну

активність, зорову пам'ять, швидкість реакцій, аналітичне та образне мислення. Через почуття, емоції самореалізація особистості відбувається більш продуктивно в усіх сферах життєдіяльності. Категорія “естетична діяльність” поєднує в собі і художньо-естетичну освіту (хоча не завжди набуття знань пов'язано з естетичною діяльністю), й естетичне виховання (не завжди процес естетичного виховання може бути процесом естетичної діяльності), і природничо-математичну освіту (яка має спрямовуватися на інтелектуально культурний розвиток учнів). Естетична діяльність відкриває інший, цілісний спосіб бачення, відчування та розуміння культури. Тому з метою конкретизації характеристик естетичної діяльності як виду духовно-практичного освоєння і гармонійного перетворення світу в середньому загальноосвітньому закладі ми звернулися до визначення сутності таких понять як “інтеграція” та “інтегрований підхід”.

Мета статті – конкретизувати характеристики естетичної діяльності як виду духовно-практичного освоєння і гармонійного перетворення світу в середньому загальноосвітньому закладі.

Ідея *інтегрованого підходу* в педагогіці була започаткована в роботах її основоположників: німецького філософа, педагога Й. Гербарта, німецького педагога-демократа А. Дістервега, чеського мислителя Я. Коменського, англійського філософа Дж. Локка, швейцарського педагога-демократа Й. Песталоцці, французького письменника, мислителя, композитора Ж. Руссо. Зазначимо, що слово “інтеграція” походить з латинської мови й означає “відновлення, поповнення, об'єднання в ціле будь-яких частин”. У науково-педагогічній літературі є досвід наголошення *ознак інтегративного процесу* [6, с. 8–12]: 1) інтеграція будується як взаємодія різнорідних, раніше роз'єднаних елементів; 2) інтеграція пов'язана з кількісними та якісними перетвореннями взаємодіючих елементів; 3) інтегративний процес має свою логіко-змістовну основу; 4) інтегративний процес має власну структуру; 5) існує педагогічна спрямованість і відносна самостійність інтегративного процесу.

Ґрунтуючись на наведеному, ми визначили власну групу характеристик інтегративного процесу, які доповнюють вище перераховані: передбачуваність та стохастичність, переривчастість (проникність) і безперервність (непроникність), мінливість та константність якостей її компонентів.

Передбачуваність визначає можливість керування інтеграційним процесом. Але це керування повинно здійснюватися з урахуванням імовірнісних чинників.

Переривчастість обумовлює наявність в інтегративному процесі етапів (рівнів, щаблів) розвитку, що надає можливість говорити про ієрархічний характер як інтеграційного процесу, так і інтеграції загалом.

Безперервність виражає здатність інтеграційного процесу являти собою єдиний ланцюг, який пов'язує між собою ці етапи (рівні, щаблі).

Мінливість означає те, що під час інтеграції відбувається трансформація та перетворення її компонентів і поява на цій основі інтегративних новотворів.

Одним з перших науковців, хто “розтлумачив” *розвиваючу функцію інтеграції*, був Г. Спенсер. Під функцією автор розумів “діяльність, здатність до діяльності, значення, властивість, роль, завдання, залежність однієї величини від іншої, спосіб вияву активності, *життєдіяльності* системи та її компонентів; форму поведінки, яка сприяє збереженню компонентів і системи, взаємозв'язок, що визначає порядок введення компонентів, частин у ціле”. Поняття “інтеграція” разом із поняттям “диференціація” відображували, на його думку, весь процес становлення та розвитку живого.

Ідеї “розвиваючої” інтеграції знаходять висвітлення і в сучасних визначеннях. Так, суттєва роль інтеграції та диференціації в становленні особистості підкреслюється низкою західних авторів (К. Левін, Д. Креч та ін.). Відповідно до їхніх теорій, *диференціація* призводить до виникнення нових дій – перцептивних, мнемічних, розумових тощо, до множення, збагачення і вдосконалення психічної діяльності; *інтеграція* – до впорядкування, субординації та ієрархізації їх результатів. Інтеграція є засобом формування нових психічних утворень, нової структури діяльності [9, с. 120–121].

Дуже важливим для нас є те, що в одному значеннєвому полі поєднуються інтеграція, диференціація, розвиток, виховання і навчання, підкреслюється залежність інтеграції та диференціації від умов розвитку, у тому числі від навчання і виховання. Адже, *структура інтегративного процесу* – це особлива погодженість змісту з етапами його реалізації. Наявність такої структури означає певну стабільність інтегративного процесу. Звідси постає потреба в глобальній відкритості людини природі, урахуванні у педагогічному процесі єдності душевно-духовного та фізичного здоров'я, нарешті, – у глобальному співробітництві і співтворчості людини та *природи*, людини і *людини*, людини із *самою собою*.

Виокремлюють **дві лінії інтеграції** – *взаємодія соціо-гуманітарного та природничо-наукового знання* і *взаємозв'язок технічних та суспільних наук*. Розшарування наук веде до деформації людини, негативно впливає на її виховання й освіту. Наук десятки тисяч, а “людина неділима!” – так П. Федосєєв обґрунтовує думку про позитивну роль взаємодії наук у процесі формування “*нової людини*” [8, с. 22]. Для розуміння цілого необхідно зрозуміти його окремі частини, але для розуміння окремих частин уже необхідно мати уявлення про зміст цілого.

Велике місце аналізу сутнісно-категоріальних характеристик педагогічної інтеграції приділяється в посібнику Г. Федорця “Проблема інтеграції в теорії та практиці навчання...” [7], де має місце спроба виведення сутності *педагогічної інтеграції* від “*предмета виховання*” – людини. Із цією метою автором активно використовуються терміни “*цілісність*”, “*гармонія*” і похідні від них словосполучення – “*цілісна особистість*”, “*гармонійно розвинена особистість*”, “*інтегративне та гармонічне мислення*” тощо. В один значеннєвий вузол пов'язуються поняття “*цілісність*”, “*гармонія*” і “*інтеграція*”. Інтеграція має широке лексико-семантичне поле, багате гамою внутрішніх і зовнішніх зв'язків. При цьому “*цілісність*” слугує для позначення якостей та особливостей, які не властиві окремим частинам системи, а виникають як синтетичний результат взаємодії цих частин. “*Цілісність*, – зауважує

Г. Федорець, – це однорідність, єдина діяльність частин, сторін, елементів системи” [7, с. 9]. М. Чапаєв, продовжуючи цю думку, формулює закономірність: *чим вище ступінь гармонійності педагогічного процесу, тим більш цілісним він є і тим ефективніше він виконує свої функції* [10, с. 234].

Як свідчить аналіз різних визначень, **інтеграція** виникає в тому випадку, якщо роз’єднані раніше в чомусь елементи об’єднуються й існують об’єктивні передумови для їх об’єднання.

Звідси, **педагогічна інтеграція** в самому широкому значенні слова – *це процес і результат розвитку, становлення та формування багатомірної людської цілісності в умовах здійснення інтегративно-педагогічної діяльності*. При цьому, **розвиток** – *це процес поступальної зміни фізичних, душевних і духовних властивостей людини; становлення* – *виникнення фізичних, душевних та духовних новоутворень у людині; формування* – *знаходження фізичними, душевними і духовними новоутвореннями відносної усталеності, визначеності та закінченості*. Усе це у якості кінцевих наслідків має соціалізацію в широкому і вузькому значенні, персоналізацію та індивідуалізацію.

Соціалізація віддзеркалює момент зв’язку людини із зовнішнім світом (людина – світ) і містить у собі здобуття людиною: а) видових якостей; б) ціннісних орієнтацій, норм та форм поведінки, які є затребуваними цим суспільством, культурою, групою [10].

Персоналізація виражає момент зв’язку людини з іншими людьми (людина – людина) та означає здобуття людиною якостей, що сприяють визнанню іншими людьми. “Подібно тому, – пише А. Петровський, – як індивід прагне продовжити себе в іншій людині фізично... особистість індивіда прагне продовжити себе, забезпечивши індивідуальну представленість, своє “інобуття” в інших людях” [3, с. 244].

Індивідуалізація характеризує внутрішній аспект людських відносин (людина – власне “Я”) та означає здобуття людиною самої себе “для себе”.

Відтак, користуючись інтегративною термінологією, можна стверджувати: **соціалізація** – це інтеграція людини із зовнішнім світом;

персоналізація – інтеграція людини з іншими людьми; **індивідуалізація** – інтеграція людини із самою собою.

Категоріями сучасної педагогіки стають самоорганізація, саморозвиток, самореалізація (самоактуалізація). У цьому зв'язку слід зазначити зростаючий інтерес педагогів-учених до проблем природи рівноваги (нерівноваги) *виховних систем*.

А. Макаренко мріяв про створення синтетичної педагогіки, предметом якої стало б **виховання** “нерозкладної людини”. “Людина не виховується частинами, вона створюється синтетично всією сумою впливів, яким вона піддається. Тому окремий засіб завжди може бути і позитивним, і негативним; вирішальним моментом є не його пряма логіка, а логіка та дія всієї системи засобів, гармонічно організованих” [2, с. 105].

Теоретико-методологічне забезпечення інтеграції виховних сил суспільства подано в працях В. Семенова. Зокрема, розроблено категоріальний апарат. Наприклад, “*цілісність середовища*” автор визначає як сукупність взаємодій, що забезпечують **життєдіяльність** людини на всіх рівнях розвитку її потреб, настановлень, диспозицій, а також як сукупність умов, які забезпечують реалізацію вітальних потреб. Це, нарешті, *умови*, що забезпечують самоствердження, самовираження суб'єкта соціальної діяльності на рівні соціальних потреб [4, с. 12–13]. Також у роботах означеного вченого ми знаходимо характеристику предмета **інтегративного виховного середовища**, що, на його думку, *вивчає виховання не тільки як суспільне явище, а й як вид духовних відносин, не тільки виховний потенціал суспільства (соціалізація), але й шляхи його актуалізації, протиріччя та рушійні сили виховання людини в єдності з її способом життя* [4, с. 6]. Відповідно **інтегративне виховне середовище** “*інтегрує наукові досягнення суміжних наук і реалізує їх у практиці суспільного виховання*” [4, с. 16].

На нашу думку, **характеристиками інтегративного виховного середовища** є такі: а) універсальність і поліморфічність інтеграції. Універсальність означає, що інтеграція є феноменом загальним та

універсальним, що в світі “просто немає речей або явищ, які б не мали інтегративних зв’язків” [10, с. 258]; б) взаємозумовленість процесів інтеграції і дезінтеграції навчально-виховного процесу; в) органічна єдність цілого та його частин; г) нерозривний зв’язок процесу і результату.

Відтак, зміст та призначення **естетичної діяльності** в інтегративному виховному середовищі середнього загальноосвітнього закладу визначаються такими **характеристиками**:

– гармонізацією внутрішнього світу учнів, міжособистісних відносин; розширенням естетичного кругозору, формуванням естетичного смаку і потреби у самоосвіті;

– залученням учнів до національної творчості на основі оптимального поєднання освітньої, розвиваючої та трудової діяльності;

– розвитком творчих здібностей учнів шляхом включення їх у різні види естетичної діяльності.

Як результат, у процесі естетичної діяльності формуються такі **якості особистості** як:

– прагнення мати певну начитаність, широке коло інтересів і знань;

– знання культури мовлення, уміння грамотно й ясно виражати свої думки;

– володіння розвиненим естетичним смаком у виборі предметів споживання;

– дотримання культури побуту, правил поведінки та гігієни;

– участь у творчій, перетворювальній діяльності;

– прагнення до життєтворчості;

– постійне поповнення, розширення і вдосконалення своїх інтелектуальних знань, практичних умінь, навичок, соціальних дій;

– уміння у звичайному побачити незвичайне;

– бажання розвинути інтуїцію та вміння вдосконалювати свої здібності.

Запропоновані якості особистості, з одного боку, є досить ясними, щоб бути орієнтирами у вихованні, а з іншого боку – досить значущими, щоб не

сковувати ініціативу і творчість педагогів. Естетичний початок є характерним для повсякденної поведінки, що виявляється в *культурі міжособистісного спілкування*. Толерантність, увічливість та етикет є необхідними не лише з моральних міркувань. Вони сприяють добрим відносинам між людьми, відносинам, які побудовані не з почуття обов'язку, а з прагнення до прекрасного в спілкуванні.

Ще одним різновидом естетичної діяльності є *художня творчість*. Вона буває професійною й аматорською, але в кожному разі спрямовується на естетичну самореалізацію особистості. Створення творів мистецтва є вищою формою естетичної діяльності. Однак, прекрасними можуть бути не лише результати праці, але й сам процес. Не випадково люди із задоволенням спостерігають за діями чоловіка – майстра своєї справи та кажуть, що він “гарно працює”. Краса в праці виникає не лише через моральне “бажання працювати”, працьовитість, але й завдяки вмінню працювати, мистецтву, доцільності дій. Не меншою мірою краса властива *праці інтелектуальній*. Так, знайдена наукою закономірність не раз викликала у вчених захват: яка гарна формула! Естетика мислення є безсумнівною ознакою її істинності.

Організація естетичної діяльності містить у собі: естетичне виховання як складову частину загальної мети навчально-виховного процесу, що передбачає чітку постановку відповідних завдань; відбір інформації, необхідної для естетично значущої діяльності учнів; вибір відповідних форм, методів, засобів і прийомів естетичної діяльності учнів. З таких позицій у процесі естетичної діяльності в інтегративному виховному середовищі середнього загальноосвітнього закладу стає можливим гармонійний розвиток особистості.

Отже, запас міцності при здійсненні реформ не в останню чергу визначається потенціалом культури суспільства за умови: побудови комплексу оцінювання адекватності знань та рівня ключових компетентностей учнів середньої школи із диференціацією етапів одержання й аналізу інформації у контексті культури; створення методик використання в навчально-виховному процесі апробованих та сталих елементів народної педагогіки, етикету,

сімейних традицій і цінностей національних культур. Саме ця обставина пояснює надзвичайну важливість питань, пов'язаних із визначенням та усвідомленням характеристик процесу естетичної діяльності в інтегративному виховному середовищі середнього загальноосвітнього закладу, визначенням і створенням для організації цього процесу відповідних сприятливих педагогічних умов.

Список використаної літератури

1. Зинченко, В. П. Аффект и интеллект в образовании / Владимир Петрович Зинченко. – М. : Тривола, 1995. – 64 с.
2. Макаренко, А. С. Лекции о воспитании детей [Электронный ресурс] / Антон Семенович Макаренко. – М. : Политиздат, 1988. – 512 с. // Электронный архив А. С. Макаренко. – Режим доступа : http://antmakarenko.narod.ru/liter/vospm/vosp_det.htm.
3. Петровский, А. В. Теоретическая психология : учеб. пособ. для психол. факта высш. учеб. зав. / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. – М. : Академия, 2003. – 496 с.
4. Семенов, В. Д. Воспитательный потенциал и его пределы / В. Д. Семенов. – Ижевск : Удмуртский университет, 2000. – 340 с.
5. Соловьева, Ю. П. Проблемы формирования эстетической культуры Личности [Электронный ресурс] / Соловьева Юлия Петровна // Воспитание. Личность. Профессия : науч.-метод. и публиц. журнал. – №6. – Режим доступа : <http://ripo.unibel.by/cvr/vlp/06/show.php?art=2&auth=solovieva>.
6. Тюников, Ю. С. Педагогическая мифология : учеб. пособ. для студентов вузов, обучающихся по пед. специальностям / Ю. С. Тюников, М. А. Мазниченко. – М. : ВЛАДОС, 2004. – 352 с.
7. Федорец, Г. Ф. Проблема интеграции в теории и практике обучения (Пути развития) : учеб. пособ. к спецкурсу / Федорец Григорий Филиппович. – Л. : ЛГПИ, 1990. – 82 с.
8. Федосеев, П. Н. Наука и религия / П. Н. Федосеев. – М. : Знание, 1957. – 432 с.
9. Холл, К. Теории личности / К. Холл, Г. Линдсей. – М. : КСП+, 1997. – 720 с.

10. Чапаев, Н. К. Структура и содержание теоретико-методологического обеспечения педагогической интеграции : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Чапаев Николай Кузьмич. – Екатеринбург, 1998. – 424 с.

Рецензент: кандидат педагогических наук Потапова И. Ю.